

вил тук. След пристигането му — когато срещите с А. О. се възстановяват — слухове могли да се възобновят. Но разпространителката на тези слухове — Москва — успяла лично да се убеди, че няма никакви факти. Гогол и А. Осиповна успяват да ѝ се покажат неведнъж двамата и наблюдателката-майчица — Москва — нищо не забелязала. Освен това през месеците на „романа“ на малява кореспонденцията на Гогол със Смирнова (и от нея го „откъсва“ този роман) и общуването с нея.

Може би само до майката е могло да стигне нещо от паметта, но не само за Александра Осиповна се страхува синът. Колкото и завоалирано да е било предложението, колкото и хладнокръвно да е провел тази операция Гогол (в смисъл прикриване същността на станалото) — той не е могъл да разчита на пълно запазване на тайната. Той казва и на Смирнова: „Ето и за нас се носят слухове, но нямаме нищо.“ Но не е било лесна работа да се излъже Александра Осиповна.

Последното писмо до Виелгорски — по-точно до София Михайловна — Гогол написал на 29 май 1850 г. Те отново отлагат идването си в Москва.

Имали нужда от Ревел — от морски климат.

Е, какво — Ревел, нека бъде Ревел — отговаря той, „там поне ще видите Жуковски. Що се отнася до мен, аз не бива да се заседявам в Русия. Аз съм „странник“ и за мен е отредено само „временен отдиш на топла гара“.

Оттук нататък няма нито писма от Гогол до Виелгорски, нито от Виелгорски до Гогол. Те никога повече не са се виждали.

От руски:

М. Блажева

ПИСМА НА ПРОФ. ЕНРИКО ДАМИАНИ

Дружбата ми с видния италиански славист и българовед професор Енрико Дамиани датира от 1938 г. Но още пред тази дата ние бяхме разменяли писма и връзките ни ставаха все по-сърдечни и приятелски. През 1938 г. по предложение на проф. Дамиани бях поканен на едномесечно гостуване в Италия, което ми позволи да се запозная с италиански писатели и културни дейци, с които впоследствие разширих връзките си и чрез тях с литературния печат. Драговолно бих назовал тук имената на Марио Пучини и Арналдо Фратели, на Корrado Алваро и Корrado Говони, на Франческо Йовине, автор на преведения и у нас роман „Прокълнати земи“, и публициста Джорджо Проспери, на видния критик и англицист Емилио Чеки, на Антонио Бруерс, секретар и изследовател на Габриеле Д'Анунцио, на Адриано Тилгер, първия критик на Пирандело, и на поетесата Едвидже Пеше Горини. . .

По онова време Енрико Дамиани водеше първия официален курс по български език и литература при Катедрата по славянска филология в Римския университет. Като преподавател влагаше заразяващо увлечение в работата си, четеше лекции и водеше практически упражнения по езика, които го изпълваха с видимо въодушевление. Непрекъснато молеше за литература — научна и художествена, както това се вижда и от писмата му — официални и приятелски. Курсът му по български разрастваше, броят на студентите се увеличаваше, а липсваше подръчна литература — помагала, речници, граматики, подходящи четива из нашата класическа и съвременна литература. Със своя ентузиазъм, с любовта и грижите, които полагаше в работата си, Дамиани преодоляваше трудностите, успехите го радваха и насърчаваха. Педагогическата му и преподавателска работа вървеше успоредно с научните му трудове, с преводите, които правеше от български и публикуваше в италианския печат — в списания и вестници. Енрико Дамиани бе първият пионер на българознанието в Италия и с многобройните си публикации и преводи широко трасира пътя на българистиката в своята родина.

Николай Дончев

Белград, 1 март 1939 г.

Драги Дончев,

В съседство съм с България, но за съжаление не ще дойда засега в София. . . Пътувам заради конференции в Загреб и Белград. Трябва да се върна скоро в Рим, където ме очакват толкова работи за изпълнение (между тях новото списание). Изпрати ми в кратко време твоята статия. Бедният Кялво!¹ Беше ми телефонирал малко дни преди да почине, за да ми каже да го извиня, защото не ти е изпратил още статията си върху Пенчо Славейков, тъй като не се чувствувал добре. Обещавахе да я напише веднага щом се възстанови здравословно. Обади ми се с писмо в най-скоро време в Рим. Поздрави,

твой Енрико Дамиани

¹ Проф. Гуидо Кялво, личен приятел на Пенчо Славейков по време на пребиваването му в Рим през 1911/1912 г.

Рим, 22 септември 1943

Предраги Дончев,

Възползувам се от любезността на г. Загорчинов, който заминава за София, за да ти предам един сърдечен поздрав. Не е нужно да ти казвам в какво душевно състояние живея и живеem всички в този трагичен момент, който прекарваме.

Предай поздравите ми, моля те, на всички общи приятели в София, за които си спомням с безкрайна носталгия.

Изпращам ти последната книга от моята „Библиотекина булгара“, отпечатана под. . . гърма на оръдията!..

Трите книжки на списание „Булгариа“ за 1943 г. (на които ти изпратих преди известно време коректурите) също излязоха и ти пращам по един брой. При първа възможност ще ти изпратя и други броеве, като подира да използвам — при липсата на пощенски съобщения и на дипломатически куриер — някой приятел, който отива в София. Специални поздрави на Панчо Михайлов и Пантелеев. Де Лаурентиис в София ли? Ако е там, много поздрави и нему.

Сърдечно стискам ръката ти, твой
Енрико Дамиани

Рим, 24 февруари 1948

Драги Дончев,

Надявам се, че си получил своевременно „Под иго“ от Вазов и „Аз. . . ти. . . той. . .“ от Елин Пелин, които ти изпратих на 9 същия месец, заедно с писмото ми и библиографията на писанията върху Вазов и на преводите от Вазов в Италия, чрез италианската легация (г. Солиери). Надявам се да успеея да приготвя навреме статията, която ми искат за „сборника“ Вазов. Тези дни съм особено погълнат от работа върху Мицкевич и връзките му с Италия през 1848 г. Свърх това съм страшно уморен, отпаднал морално и физически. . . В България не прави ли се нещо за възпоминание на Мицкевич? Би ме интересувало да знам какво.

При подбора на италианските преводи от Вазов, които ти изпратих, мога да прибавя една малка работа, която съм забравил: „Бъдни вечер на Пирин“, в коледния брой на списание „Джержмолио“ (№1, 1946), илюстрирано списание за деца, издавано от Дел Романо във Фолиньо. Поздрави приятелите. Сърдечни поздрави, твой Енрико Дамиани

Рим, 6 април 1939 г.

Предраги приятелю,

Получих с голямо закъснение писмото ти от 8 март, тъй като Петканов пристигна едва тези дни. Отговарям ти набързо, за да ти пиша по-надълго друг път. Презаеет съм от голям брой най-различни работи! Бих желал да те помоля за една спешна услуга. Четох в „Ла Парол Бюлгар“, че е публикуван „Литературен лист в чест на Н. Райнов“ под редакцията на Омарчевски. Интересува ме мога ли да го получа, защото бих желал да напиша нещо върху Райнов по случай неговия юбилей. Позакъснял съм. А, от друга страна, ми липсват пълни сведения за Райнов. Би ли ми изпратил, с твоята обичайна готовност, този лист? Мога да го използвам за моята статия. В края на миналия месец писах от Загреб на Комитета за чествуване на Райнов да прибави и моето име, като молах да ми изпрати някоя възпоменателна публикация, но не получих отговор.

Сп. „Родина“ не се получи досега. Що се отнася до моята статия „Грация Деледа и Пираделло“ за „Искусство и критика“, моля те, осигури да ми се изпратят коректурите заедно с ръкописа, понеже желая сам да ги прегледам и сетне да ми се изпратят отпечатъци от самата статия. Кога ще ми пратиш статия за новото сп. „Булгария“? Още веднъж ти благодаря за твоите постоянни старания. . . Ако мога да ти бъда полезен с нещо, съм на разположение. . .

Твой Енрико Дамиани

Рим. 18 октомври 1946

Драги Дончев,

За съжаление книгата на Силоне е съвсем изчерпана. Невъзможно да я намеря. Петър Драгоев също ми поиска екземпляр от нея, за да я превежда на български. Подирях я във всички книжарници и дори в антикварните. Никъде я няма. Не можахме да я намерим дори за нашата библиотека. Нека се наляваме, че ще излезе във второ издание.

Ползвам се от случая да те осведомя върху най-новите публикации в областта на българската култура в Италия:

1) един голям том, озаглавен „Славянски новелисти“, под редакцията на Еttore Ло Гатто и Енрико Дамиани. Издател Де Карло, Рим.

Този том от поредицата книги под наслов „Енциклопедия на новелата“ съдържа голям брой новели и разкази от руски, украински, полски, чешки, словашки, словенски, хърватски, сръбски и български автори, преведени на италиански, съпроводени с биографични бележки за отделните автори и със специални панорамични прегледи върху новелистиката във всяка една от славянските страни. Българските автори, представени в случая, са следните: Вазов, Алеко Константинов, Влайков, Цанко Церковски, Петко Тодоров, Страшимиров, Елин Пелин, Георги Райчев, Йордан Йовков, Д. Калфов, Димитър Шишманов, Г. Караиванов, П. Михайлов, Св. Минков, А. Каралийчев, Фани Попова-Мутафова. Това е най-крупната сбирка от славянски новели, публикувана досега. . . В този том, редактирани от мене, са работи от български, полски, словенски, хърватски, сръбски и отчасти руски език. Останалото е дело на Ла Гатто.

2) „Под игото“ от Вазов. Интегрален превод на Олга Балабанова. Увод от Енрико Дамиани (постоянния издател Де Карло). От това издание съм много недоволен, защото печатането е извършено от издателя, без предварително да ме уведоми и без да ми даде да прегледам коректурите. Поради това са допуснати немалко грешки, станали причина за конфликт с издателя. Дори заглавието „Под игото“ е излязло на италиански „Игото“, което издателят произволно е променил.

Ако някой ден ще пишеш в българския печат за този превод, имай пред вид, моля те, моите резерви и моя протест срещу издателя.

3) Елин Пелин. „Аз, . . . ти. . . той. . .“ Превод на Чичита Сака. Увод на Енрико Дамиани.

Рим. Издателство Сандрон. Тези дни излиза (вече изпратих последните коректури): 1) „Белимелец“ и други разкази от Иван Вазов. Превод на Енрико Дамиани, с обширен биографично-критически увод за Вазов и библиография, Издателство Л'Аве („Анонимна веритас“).

Това е една антология, която съдържа 14 разказа от Вазов, които публикувам по случай 25-годишнината от смъртта на писателя (разказите са: Хаджи Ахил, Белимелец, Павле Фертигът, Дядо Йоцо гледа, Апостолът в премегдие, Бикоглав, Дъщерята на Пилат, Една българка, Иде ли,? Една среща, Митрофан и Дормидолски, Целувка на Македония, две глави от „Под игото“ и „Немили-недраги“); 2) свърших коректурите на една антология (чието излизане е предстоящо) на български прозаисти, озаглавена „Новелле българе“, под редакцията на Енрико Дамиани (с обширен увод върху българската художествена проза и библиография). Рим, Издателство Сандрон. Антологията съдържа новели и разкази от Вазов, Михайловски, Алеко Константинов, Стаматов, Ана Карима, Елин Пелин, Б. Савов, Г. Райчев, Добри Немиров, Йордан Йовков, Л. Стоянов, Н. Райнов, К. Петканов, П. Михайлов, А. Каралийчев, Св. Минков, Фани Попова-Мутафова, Чудомир, Емилиан Станев.

Под печат са най-сетне: 1) мой интегрален превод на „Бай Ганьо“, предшествуван от широка студия за автора и творчеството му (Издателство Бианки Джовини, Милано, илюстрирано издание); 2) една обширна антология „Български поети“ (от Вазов и Ботев до наши дни), с увод върху българската поезия. Издателство Сандрон, Рим.

Както виждаш, не съм работил малко в областта на българската литература. Ще ти бъда признателен, ако обичаш да отбележиш тези публикации в някой български вестник и ми изпратиш екземпляри, за да направя малко реклама на издателите, които понасят днес огромни разходи и изпитват много трудности в намиране на купувачи поради тежката икономическа криза. . . Последната седмица на септември изнесох възпоменателна беседа за Вазов в българската легация. След мене дъщерята на проф. Биондолило, която се дипломира наскоро при мене по българска литература в Рим, прочете няколко мои преводи на Вазови стихотворения. Сетне Мокрев рецитира Вазови стихове на български и басът Борис Христов пя народни песни. Тържеството мина при много добър успех.

По повод на Биондолило неznam дали ти писах, че през миналата лятна сесия в Римския университет имах „лауреа“ (дисертации) по българска литература със студентите Пиа Биондолило и Рикардо Пикио, както и „лауреа“ с Джузепе Мариано в Неаполския Източен институт. Най-добрата от изпитните дисертации бе тази на Пикио, развита на тема: „Европейски влияния у Пенчо Славейков“. Темата на Пиа Биондолило беше „Константин Величков и Италия“, а на Мариано „Румънски влияния в творчеството на Добри Войников“.

Както виждаш, трудът остава все още единствено убежище на духа. Съобщи ми подробности около твоята работа, за която от дълго време нямам никакви сведения.

Поздравя на всички общи приятели, сърдечно ръкоостискане от твоя Енрико Дамиани. Рим, 12 юни 1947

Драги Дончев,

Имаш право, виновен съм за дългото ми мълчание. . . Благодаря за книгата ти „Западно-европейска литература“. Предишният екземпляр ми дойде с много голямо закъснение, близо повече от месец, едвам почнах да го чета. Не ти писах, защото исках първо да прочета цялата книга с желанието да я отбележа в италианския печат. Ала все още не съм успял многото закъснели работи, които трябва да свърша. Но сега вече ще го сторя. За себе си какво да ти кажа? Съм в пълна активност. Както знаеш (струва ми се, че ти писах), през последните девет месеца от войната в Италия, преди освобождението на Рим, живях в сянка, изгонен от поста ми директор на Библиотеката при Камарата, защото отказах категорично да се присъединя към фашисткото правителство; бях вписан в листа на заложници от страна на национал-фашистите и накрая е била издадена заповед за арестуването ми. Но не успяха, защото на 4 юни 1944 г. дойдоха съюзниците и от този ден аз бях върнат на поста си в Библиотеката на Камарата, както и в университета, където впрочем последната година не четох никакви лекции. Обаче през тази година, под агонизиращия национал-фашистки режим, водех подмолно в своя дом малък курс по български език и литература за неколцина от най-верните ми студенти.

През тези девет месеца на подмолно съществуване, на големи лишения и истински глад, аз не преставах да работя в скривалището си, подготвяйки поредица трудове, които постепенно, с връщането на свободата, излязоха на видело. . .

Що се отнася до университетските ми преподавания, успоредно с Рим, поднових и курсовете ми и в Неаполския университетски източен институт. Така че ходя редовно в Неапол, където освен български вода и курс по полски. Имам прекрасни ученици както в Рим, така и в Неапол; в последния град са особено многобройни. Имам вече няколко нови „лаури“ (студентски дисертации) и изобщо виждам, че всяка година чувствително нараства броят на специалистите измежду моите студенти, които излизат от тези два курса. В Неапол имам като асистент по български език един отличен младеж, дипломирал се при същия институт, доктор Туллио Марулло, наистина рядък младеж и по култура, и по способност, и по дейност. Изучил е редица езици (свръх славянските) и знае великолепно български. Единственото сериозно неудобство са недостатъчните български книги; тези, с които разполагаме, са съвсем малко в съответствие с броя на студентите и специалистите както в Неапол, така и в Рим; неведнъж съм се обръщал в България към Министерството на информацията и изкуството с искане да ми се изпратят книги, книги, книги. Особено ръководства, литературни произведения, исторически съчинения, филологически трудове, речници, граматики, списания за култура и всичко това в колкото се може повече екземпляри. Неаполският университетски източен институт, както и Институтът за славянска филология при Римския университет са готови за заплатят необходимите книги, стига да им бъдат пратени.

От Министерството на информацията и изкуството получавам често публикации, книги и списания и съм крайно признателен за тези пратки. Но за целите на моето преподаване се нуждая от основни трудове за изучаване на езика, литературата и историята на България. . . Тук в Италия естествено няма български книги, които могат да се купят. Неаполският университетски източен институт би желал да купи (заплащайки го) един екземпляр от Етимологическия речник на Младенов. Аз имам един, но той ми е нужен тук, в Рим. Няма ли начин да се закупи друг, като сумата, на която възлиза цената му, се предаде на българската легация в Рим?

Институтът за Източна Европа съществува още, макар и в тежка финансова криза, която го е принудила от три-четири години да преустанови всяка дейност, както и публикуването на сп. „Л'Еуропа ориентале“. Сега се прави опит да се възобнови по някакъв начин и да се поднови излизането на списанието, като се подирят за целта необходимите средства. Цените днес са страшни! Миналия април се състоя общо събрание, на което се реконструира един управителен съвет на „Еуропа ориентале“ с председател Лю Гатто, а ръководството се възложи на Мавер. Другите членове на Съвета са професорите Алмаджа, Шабо, Миноци, Пачини и аз. Надяваме се да свършим нещо въпреки безкрайните трудности (главно икономически) за преодоляване.

Поради същите трудности, разбира се, трябваше да спра излизането от декември 1943 г. на сп. „България“ и на двете поредици: „Библиотекина булгара“ и „Страници за българска култура“. Кой знае дали ще успее някога да ги възобнови!

Впрочем, както знаеш, моята дейност на скромнен учен не е спирала нито за минута. Нещастие би било, ако спра! Мога да живея само така! . . . Животът няма смисъл за мене без работа, и без *моята* работа, работа за *моите* идеали, които влизат по същество всички във висшия човешки идеал. Затова се занимавам с толкова народи, езици, чужди култури; затова, както знаеш, в България също, и преди всичко в България, *сред българите, никога не се почувствувах чужденец*. . .

През тези три-четири години публикувах много неща: преди всичко славянски литературни, българска, полска, руска, словенска, сърбохърватска особено. Преводи на поети и прозаисти, коментари на литературни творби, филологически писания. . . В различни списания публикувах статии на български теми и за български работи изобщо. Например в „Нуова антолоджиа“,

октомври 1945 г., публикувах статия за К. Христов: „Италиански отзвучи в творчеството на Кирил Христов“ заедно с превода на две стихотворения от поета. В същото списание за декември 1946 излезе статията ми „Иван Вазов, български национален поет“. В сп. „Леттературе модерне“ (Флоренция) публикувах статия „Алеко Константинов, петдесет години от смъртта му“. В седмичника „Ле Гранди Новелле“ излезе мой превод на разказа „Нина“ от Г. П. Стаматов.

Сътруднича най-сетне за главните славянски литератури на една голяма енциклопедия на издателство УТЕТ в Торино, където за българската част моя сътрудница е дъщерята на проф. Еторе Ло Гатто, моя студентка, Аниота Мавер Ло Гатто (сега се казва Мавер, понеже се омъжи за сина на проф. Мавер).

Заради това предълго писмо няма ли да ме пратиш по дяволите и няма ли да съжаляваш, задето си ми поискал подробности новини!... Моето писмо до тебе е също за Петканов, Панчо, Пантелеев, евентуално и за други, които желаят да научат подробности за мене и моята работа на българовед през тези години. На всички предай моя горещ братски поздрав и на свой ред ми дай подробни сведения за себе си и за твоите работи

Сърдечно твой Енрико Дамиани

В статията „Италиански отзвучи в творчеството на Кирил Христов“ заедно с превода на две стихотворения от поета. В същото списание за декември 1946 излезе статията ми „Иван Вазов, български национален поет“. В сп. „Леттературе модерне“ (Флоренция) публикувах статия „Алеко Константинов, петдесет години от смъртта му“. В седмичника „Ле Гранди Новелле“ излезе мой превод на разказа „Нина“ от Г. П. Стаматов.

Сътруднича най-сетне за главните славянски литератури на една голяма енциклопедия на издателство УТЕТ в Торино, където за българската част моя сътрудница е дъщерята на проф. Еторе Ло Гатто, моя студентка, Аниота Мавер Ло Гатто (сега се казва Мавер, понеже се омъжи за сина на проф. Мавер).